

РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УРОКІВ ГЕОГРАФІЇ ДЛЯ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

FEATURES OF EDUCATIONAL AND METHODOLOGICAL PROVISION OF GEOGRAPHY LESSONS FOR STUDENTS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

Вирішальною умовою якості навчання є достатній рівень навчально-методичного забезпечення. Серйозною проблемою останніх років стали віддалені технології навчання, обумовлені обмеженнями через Covid-19 та воєнний стан, які потребують додаткових посібників для самостійної роботи учнів. Втім ці виклики не мають перешкоджати ефективності навчання, а для дітей з інтелектуальними порушеннями і якості корекційного складника. Саме тому стаття присвячена стану забезпечення уроків географії для учнів з інтелектуальними порушеннями та готовності вчителів до його реалізації. Результати дослідження свідчать, що: вчителі розробляють календарно-тематичні й поурочні плани, на основі навчальної програми, проте не завжди системно підходять до планування наочності; окремі педагоги неправильно тлумачать поняття «адаптація наочності до можливостей та потреб учнів з ІП»; приділяють недостатньо уваги проведенню практичних робіт з географії, не розуміючи їх ефективності; не завжди здійснюють доцільний розподіл годин між темами, тим самим нехтуючи можливостями уроків додаткової корекції; окремі вчителі досить одноманітно планують методи навчання, недостатньо та неадекватно використовують ІКТ, упереджено ставляться до нестандартних уроків; не всі педагоги правильно формулюють цілі, часто нехтуючи корекційно-розвитковими, що перешкоджає реалізації корекційного складника спеціальної освіти.

В цілому результати дослідження свідчать, що якість навчально-методичного забезпечення вивчення географії у деяких спеціальних закладах є недостатньою, що, зокрема обумовлено й тим, що для вчителів, які навчають учнів з інтелектуальними порушеннями, недостатньо методичних посібників, пропонує розробку для реалізації в освітньому процесі. Доцільним для закріплення одержаних знань учнів, особливо під час дистанційного навчання, може стати зошит з друкованою основою з диференційованими практичними завданнями. Перспективою подальших наукових розвідок є розробка сучасних навчально-методичних комплексів з навчання географії учнів з інтелектуальними порушеннями.

Ключові слова: уроки географії, учні з інтелектуальними порушеннями, навчально-

методичне забезпечення, корекційний складник, календарно-тематичне планування, освітній процес.

A decisive condition for the quality of education is a sufficient level of educational and methodological support. Remote learning technologies have become a serious problem in recent years due to restrictions due to Covid-19 and martial law, which require additional aids for students to work independently. That is why the article is devoted to the state of provision of geography lessons for students with intellectual disabilities and the readiness of teachers to implement it.

The results of the study show that: teachers develop calendar-thematic and extracurricular plans based on the curriculum, but they do not always systematically approach attendance planning; individual teachers misinterpret the concept of "adaptation of visualization to the capabilities and needs of students with intellectual disabilities"; they pay insufficient attention to conducting practical works on geography, not understanding their effectiveness; do not always make an appropriate distribution of hours between topics, thereby neglecting the possibilities of additional correction lessons; individual teachers plan teaching methods rather monotonously, use ICT insufficiently and inappropriately; not all teachers correctly formulate goals, often neglecting corrective ones, which prevents the implementation of the corrective component of special education.

In general, the results of the study indicate that the quality of educational and methodological support for the study of geography in some special institutions is insufficient, which, in particular, is due to the fact that for teachers who teach students with intellectual disabilities, there are not enough methodological guides, proposed developments for implementation in the educational process. A notebook with a printed basis with differentiated practical tasks can be useful for consolidating the acquired knowledge of students, especially during distance learning. The prospect of further scientific research is the development of modern educational and methodological complexes for teaching geography to students with intellectual disabilities.

Key words: geography lessons; students with intellectual disabilities; educational and methodological support; corrective component; calendar and thematic planning; educational process.

УДК 376.016-056.313:919
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/52.2.11>

Миронова С.П.,
докт. пед. наук, професор,
проректор з наукової роботи
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
Матвійчук І.І.,
аспірантка кафедри спеціальної
та інклюзивної освіти
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Проблема забезпечення якості освітнього процесу є актуальною повсякчас. В Україні удосконалюються існуючі та впроваджуються нові стандарти

освіти, здійснюється перехід до компетентнісно-орієнтованого навчання. Серйозною проблемою останніх років стали віддалені технології навчання, обумовлені обмеженнями через Covid-19 та

воєнний стан, які потребують додаткових посібників для самостійної роботи учнів. Втім ці виклики не мають перешкоджати ефективності навчання, а для дітей з інтелектуальними порушеннями (далі – дітей з ІП) і якості корекційного складника [7]. Педагоги мають максимально швидко й гнучко адаптуватися до вимог часу.

Вирішальною умовою якості навчання є достатній рівень навчально-методичного забезпечення. Ця умова актуальна як для цілісного освітнього процесу, так і для окремих дисциплін. Дослідимо це на прикладі географії як освітнього компоненту, який «створює умови розвитку учнів як суб'єктів географічного пізнання, свідомих громадян України на основі формування ключових і предметних компетенцій» [3; с. 257].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

О. Топузов, Л. Вішнікіна встановили, що науково-методичне забезпечення є основою «планування, розроблення і створення оптимальної системи навчально-методичної документації та навчально-методичних засобів навчання» [4; с. 100].

С. Кобернік визначив складові сучасного навчально-методичного комплексу з географії та наголосив, що «кожен з елементів має свої змістові й методичні особливості та специфічні ознаки. Тому актуальним є визначення ефективності використання у навчальному процесі як навчально-методичного комплексу в цілому, так і його окремих складових з метою оптимального поєднання різних засобів навчання для забезпечення реалізації завдань географічної освіти в основній школі» [2; с. 2].

Вагомими стали роботи А. Головатой, яка вперше здійснила комплексний історико-педагогічний аналіз розвитку шкільної географічної освіти учнів з ІП в Україні кінця ХХ початку ХХІ ст. Згідно її досліджень на розвиток географічної освіти учнів з ІП впливала заповізаність змісту дисципліни. Натомість зараз географічна освіта використовує сучасні науково-методичні джерела, які повсякчас удосконалюються [1].

Автор сучасних програм і підручників з географії для учнів з ІП Л. Одинченко вказує: «поліпшення якості географічних знань і вмінь обумовлює важливість проблеми організації роботи зі структурними компонентами сучасного підручника» [1; с. 245]. М. Šulovská, А. Vančová звертають увагу на те, що вчителю потрібно не лише використовувати різні інновації на уроках географії, а й оптимізувати методи і засоби навчання [5].

Отже, питання ефективного навчально-методичного забезпечення викладання географії для учнів з ІП є доволі актуальним і потребує цілеспрямованих наукових досліджень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В теорії спеціальної дидактики питання навчально-методичного

забезпечення навчання учнів з ІП обговорюються повсякчас (Віт.Бондар, С. Миронова, В. Липа, В. Синьов, О. Чеботарьова та ін.). Втім проблеми освітнього процесу загалом та оновлення забезпечення викладання предметних освітніх компонентів в закладах спеціальної освіти потребують наукових пошуків і практичних розробок, зокрема з таких аспектів: осучаснення змісту навчальних програм; приведення підручників у відповідність до стандартів освіти; розробка дидактичних матеріалів і методичних посібників. На особливу увагу тут заслуговують робочі зошити для учнів з ІП з друкованою основою, які в умовах дистанційного навчання сприяють реалізації індивідуального підходу і формуванню практичних компетентностей.

Мета статті: вивчити стан навчально-методичного забезпечення географії для учнів з ІП в закладах спеціальної освіти та готовність вчителів до його реалізації.

Виклад основного матеріалу. У процесі дослідження використовували **методи:** вивчення стану проблеми в практиці; анкетування педагогів та бесіди з ними; кількісний та якісний аналіз результатів.

Вивчення стану проблеми в практиці здійснювали через аналіз шкільних програм, підручників, календарно-тематичного та поурочного планування, дидактичних посібників та засобів навчання з географії.

Календарно-тематичні плани аналізували за такими критеріями: структура плану; відповідність освітній програмі; доцільність поділу годин; заплановані засоби навчання; обсяг практичних робіт; форми контролю; здійснення самоаналізу планування щодо досягнення освітніх та корекційно-розвиткових завдань. Поурочні плани оцінювали за такими критеріями: відповідність програмі й календарним планам; поєднання освітніх цілей з корекційним складником; методи, засоби, прийоми роботи з учнями; доцільність та ефективність використання ІКТ.

З метою встановлення ефективності та результативності процесу вивчення географії, визначення пріоритетних засобів навчання, яким віддають перевагу педагоги, були проведені два анкетування: «Форми організації освітнього процесу з географії», «Засоби навчання географії».

У процесі першого анкетування вивчали: яким методам навчання вчителів географії віддають перевагу; які ІКТ використовують; як ставляться до нестандартних уроків і які з них проводять; чи є позитивна динаміка успішності учнів за наслідками нестандартних уроків і новітніх методів. Друга анкета мала на меті встановлення того, як забезпечені змістовно й дидактично уроки географії; які саме наочні та дидактичні посібники використовують вчителі; хто розробляє посібники; чи використовуються зошити з друкованою основою.

Результати проведеного дослідження.

Дослідження проводилось на базі таких закладів: КЗ «Прибузька спеціальна школа», «Іванівська спеціальна школа» Вінницької обласної Ради; КЗ «Вінницька спеціальна школа для дітей з ПІР»; КЗ «Таращанський навчально-реабілітаційний центр» Київської обласної ради; Терехівський НРЦ Тернопільської області; Солобоковецький НРЦ Хмельницької обласної ради.

Аналіз 11 календарно-тематичних планів (далі – КТП) з географії для 9-х класів засвідчив, що вони відповідають освітній програмі. У 18,2% планів недоцільний поділ годин для вивчення окремих тем (розділів). Наприклад: «Географія 9 класу» у темі № 3 «Особливості геологічної будови рельєфу. Корисні копалини України», педагог виділив всього лише 3 навчальних години, хоча за складністю та наповнюваністю навчального матеріалу тема є досить складною. При цьому для теми «Вступ. Повторення географічного положення України» передбачено 5 годин.

У 90,9% КТП вчителі прописують використання засобів навчання, хоча при цьому не вказують, як вони адаптовані до пізнавальних можливостей учнів з ІП. 9,1% педагогів не вказує у КТП використання будь-яких засобів.

У 27,3% КТП не було необхідної кількості годин на виконання практичних робіт згідно освітньої програми. І хоча складання КТП – це індивідуально-творча робота педагога, вона має відповідати певним вимогам.

У 72,7% КТП була розширена структура, наявні додаткові графи, такі як: «тип уроку», «використання ІКТ», «використання наочних засобів навчання», «вид домашнього завдання», «корекція плану». Проте 27,3% КТП були неповними. Наприклад: не була передбачена спрямованість корекційно-розвиткової роботи, що свідчить про відсутність реалізації корекційних цілей при вивченні географії. У 63,7% КТП відсутній у кінці навчального року самоаналіз виконання освітньої програми.

У процесі дослідження було вивчено 37 планів уроків (далі – ПУ) з географії для 9-х класів. У 100% заявлених ПУ теми відповідали КТП. У 68,2% ПУ передбачалась і освітня, і корекційна мета уроку. В 78,8% проаналізованих ПУ структура уроку відповідала його типу; у 84,1% був запланований корекційний складник. 78,8% аналізованих ПУ цілісно відображаються методи, прийоми та засоби роботи з учнями на уроці. У 68,2% ПУ передбачені різні форми організації роботи учнів на уроці. У 68,2% ПУ вчителі планують використання ІКТ на всіх етапах уроку.

Опишемо результати анкетувань, в яких брало участь 30 педагогів, 11 з яких навчають учнів з ІП. Вчителі спеціальних закладів обирають передусім словесні методи навчання – 72,8% респондентів, наочні – 81,9%, практичні – 36,4% опитаних. 100%

респондентів використовують ІКТ, зокрема: «перегляд мультимедійних презентацій», «навчальні відео», «використання онлайн-платформ: meet, zoom», «виконання онлайн-тестів».

Лише 63,7% вчителів спеціальних шкіл позитивно ставляться до нестандартних уроків, зокрема проводять такі: «урок-гра», «урок-інсценування», «інтегрований урок», «урок-дослідження», «урок-подорож». 36,3% опитаних не бажають їх проводити. Педагоги, які проводять такі уроки, відзначали, що вони підвищують інтерес учнів до географії.

63,7% педагогів відповіли, що у них не виникає ніяких труднощів у доборі засобів навчання, 36,3% зазначили, що у них вони є, зокрема: «недостатнє матеріально-технічне забезпечення», «невідповідність засобів потребам учнів», «застарілість обладнання» тощо. 81,9% вчителів використовують контурні карти при проведенні практичних робіт; 18,1% – ні. 54,6% педагогів при цьому зазначили, що не кожна дитина ними забезпечена.

Ми вивчили думку вчителів про доцільність роботи в зошитах з друкованою основою на уроках. 72,8% респондентів позитивно оцінили такий вид роботи і аргументували це так: «друковані робочі зошити – гарна ідея», «такими зошитами користуються вчителі закладів загальної середньої освіти», «бачила такі зошити з української мови для дітей з типовим розвитком», «якщо зошит був би багатофункціональним, то це займало менше часу на уроці на такий вид роботи, дало можливість зробити ще щось», «шкода, що таких посібників мало для дітей з ІП» та ін. 18,2% опитаних вагалися, тому обрали варіант «важко відповісти» і пояснювали це, зокрема так: «не бачила таких зошитів для дітей з ІП», «не впевнена, що учнів з ІП зможуть самостійно працювати в такому зошиті». 9% не хочуть залучати учнів до роботи в таких зошитах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати аналізу календарно-тематичного планування з географії для спеціальних закладів освіти, бесіди з учителями свідчать, що: вчителі планують використання наочності, хоча не у всіх в КТП детально це розписують; окремі педагоги неправильно тлумачать поняття «адаптація наочності до можливостей та потреб учнів з ІП»; вчителі приділяють недостатньо уваги плануванню та проведенню практичних робіт з географії, не розуміючи їх ефективності; вчителі не завжди здійснюють доцільний розподіл годин між темами, тим самим нехтуючи можливостями уроків додаткової корекції, повторення вивченого матеріалу тощо; більшість педагогів не роблять самоаналіз виконання КТП, що є досить негативним показником належного методичного забезпечення освітнього процесу.

Аналіз поурочних планів з географії виявив такі проблеми: не всі педагоги правильно формулюють цілі, часто нехтуючи корекційно-розвитковими, що перешкоджає реалізації корекційного складника спеціальної освіти; окремі вчителі досить одномаїтно планують методи навчання, недостатньо та недоцільно використовують ІКТ; педагоги розробляють домашні завдання переважно репродуктивного характеру без практичної реалізації.

Результати анкетування педагогів свідчать, що: педагоги, які працюють з дітьми з ІП, використовують недостатньо практичних методів навчання; нехтують ІКТ, не розуміючи їх значущості для реалізації дидактичних і корекційних завдань при вивченні географії; не всі вчителі можуть доцільно добирати засоби навчання географії; частина дітей не забезпечена контурними картами, посібниками, що унеможлиблює практичні роботи; більшість педагогів не використовують зошитів з друкованою основою і упереджено до них ставляться.

Отже, в цілому результати дослідження свідчать, що якість навчально-методичного забезпечення вивчення географії у деяких спеціальних закладах потребує покращення. Вчителі мало уваги приділяють використанню сучасних форм та засобів навчання географії, з недовірою ставляться до всього «нестандартного». Причини такого ставлення обумовлені й тим, що для вчителів, які навчають учнів з ІП, недостатньо методичних посібників, пропонує розробок для реалізації в освітньому процесі. Перспективою подальших наукових розвідок вбачаємо у розробці методичних рекомендацій щодо використання сучасних засобів навчання географії учнів з ІП.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Головата А.О. Удосконалення навчальних планів, програм та підручників з географії для допоміжних шкіл в Україні (1970-1990 рр.). Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Вип. 28. 2014. С. 49-53.
2. Кобернік С.Г. Дидактична система навчання географії в основній школі: автореферат докт.пед. наук : 13.00.02. Київ, 2013. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/31358>.
3. Одинченко Л.К. Методична організація роботи зі структурними компонентами підручника географії в навчанні дітей з розумовою відсталістю. Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки. 2016. Вип. 7(2). С. 244-254.
4. Скиба Т.Ю. До проблеми формування знань географічного змісту у учнів з інтелектуальними порушеннями. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Випуск 32 (2). 2016. С. 143-148.
5. Топузов О.М. Комплексний навчально-методичний комплект шкільного курсу географії в системі особистісно-орієнтованого навчання. Проблеми сучасного підручника: зб.наук.праць. 2011. № 11. С. 130-137.
6. Šulovská M., Vančová A. Innovative trends in geography for pupils with mild intellectual disability. International Conference on Innovations in Science and Education. Proc. of CBU. Vol. 4. 2016. pp. 392-398.
7. Щодо забезпечення освіти осіб з особливими освітніми потребами: Лист МОН України. URL: https://rada.info/upload/users_files/44037815/48dc32e4c875f746943d980e441df464.pdf?fbclid=IwAR0kfKB_oYcX9eFKq1iSzJIZjS0glVmzPHX1oK1gpt9Bqo3emExOUu_Rqy4 (дата звернення – 06.10.2022).